

Поліщук О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

ACUTE PROBLEMS OF JOURNALISTS' RIGHTS PROTECTION BY MEANS OF CRIMINAL LAW

Кримінально-правовий захист професійних прав журналістів в Україні на базі окремої статті сягає 2001 р. У 2015 та 2016 рр., після прийняття законів щодо удосконалення та посилення кримінально-правового захисту прав цієї категорії громадян, у теорії та правозастосовчій практиці стало більше невирішених, аніж вирішених питань, незважаючи на криміналізаційні подвиги законодавця.

Ключові слова: захист професійної діяльності журналістів, перешкодження діяльності журналістів, криміналізація, посилення захисту прав журналістів, удосконалення захисту прав журналістів.

Уголовно-правовая защита профессиональных прав журналистов в Украине на основе отдельной статьи была заложена в 2001 г. В 2015 и 2016 гг., после принятых законов относительно усовершенствования и усиления уголовно-правовой защиты прав этой категории граждан, в теории и правоприменительной практике стало больше нерешенных, нежели решенных вопросов, несмотря на криминализационные подвиги законодателя.

Ключевые слова: защита профессиональной деятельности журналистов, воспрепятствование деятельности журналистов, криминализация, усиление защиты прав журналистов, усовершенствование защиты прав журналистов.

Criminal law protection of journalists' professional rights on basis of a separate norm dates back to 2001. In 2015 and 2016 after adoption of two laws related to improving and strengthening the criminal law protection for this category of citizens there arose more unresolved, rather than resolved problems both in theory and court practice, irrespectively of criminalization efforts of the legislator.

Key words: criminal law protection of journalists' professional rights, breach of journalists' rights, criminalization, improving the criminal law protection of journalists' rights, strengthening of criminal law protection of journalists' rights.

Постановка проблеми. Журналіста без перебільшення можна назвати чи не найголовнішою особою в інформаційних відносинах, оскільки саме він є посередником у донесенні інформації до широкого загалу, тому під державною охороною перебуває його професійна діяльність, за перешкодження якій передбачена не лише дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна, а й кримінальна відповідальність, що вже підкреслює важливість журналістської діяльності для суспільства [1; 2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на особливості генезису кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів, найбільша увага цим питанням була приділена в останні 5–7 років. Значний внесок у дослідження цієї проблематики був зроблений П.П. Андрушко, Р.В. Верешею, М.І. Мельником, В.І. Павликівським, В.В. Шаблістим та іншими авторами.

Мета статті. У 2015 та в 2016 рр. законодавець значно збільшив обсяг кримінально-правового регулювання захисту професійних прав журналістів, тож наразі актуальною є оцінка таких новацій як із теоретичних, так і з практичних позицій.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правова охорона законної професійної діяльності в Україні з розвитком медіа знайшла своє втілення у 2001 р., з моменту набуття чинності Кримінальним кодексом України (далі – КК України). Попередній кримінальний кодекс УРСР 1960 р. положень щодо кримінально-правової охорони прав журналістів

не містив. Таким чином, саме з появою ст. 171 КК України «Перешкодження законній професійній діяльності журналістів» було криміналізоване певне коло діянь, що складають за змістом таке «перешкодження». Криміналізація перешкодження законній професійній діяльності журналістів у початковому вигляді редакції ст. 171 КК України проіснувала з 1 вересня 2001 р. по 2 березня 2016 р., тобто 15,5 років.

За даними Нацполіції [3], за п'ять років (із 2005 по 2009 рр.) було порушено 14 кримінальних справ за ст. 171 КК України. За 9 кримінальними справами за цей же час було завершено розслідування. Скільки справ було передано до суду – в Нацполіції дані відсутні, оскільки звітність цього не передбачала.

Активніше почали користуватися цією статтею з 2010 р. За рік було порушено 9 справ, за 8 завершено слідство та стільки ж справ передано до суду. У 2011 р. порушено 3 справи і за 5 завершено розслідування. У 2012 р. – 4 справи порушено і 4 передано до суду. Всього за три роки, за даними Нацполіції, до суду було передано 17 справ, з них 9 – у 2011–2012 рр.

Найбільш популярною ст. 171 стала після 2013 р. За даними Генеральної прокуратури України, за 2013 – січень 2017 рр. було зареєстровано 645 кримінальних проваджень за цією статтею. Із них 326 (50,6%) були закриті вже на стадії слідства. І лише 46 справ (7,1%) потрапили в суди. Решта – а це 42% усіх справ – так і знаходяться на стадії слідства. Їх і не закривають, і не направляють до судів.

Ще одна цікава тенденція – після трагічних подій під час Євромайдану кількість кримінальних справ за перешкоджання роботі журналістів не знижується. Після «гарячих» 2013 і 2014 рр., коли було зареєстровано 182 і 152 таких справи, у 2015 р. цей показник упав до 120, а в 2016 р. знову зріс до 176. Лише за січень 2017 р. зареєстровано ще 15 таких справ.

Політичні реалії зумовлюють зміни в правовому полі, зокрема у кримінально-правовій сфері. Останні два роки законодавець мав на меті значно посилити захист прав журналістів, у т. ч. засобами кримінального права.

14 травня 2015 р. ВР України приймає Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів», який вступив у силу 11 червня 2015 р. (надалі – «Закон про посилення захисту») [4].

4 лютого 2016 р. ВР України приймає Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів», який набув чинності 3 березня 2016 р. (надалі – «Закон про удосконалення захисту») [5].

Таким чином, за останні два роки законодавець прийняв два закони, що суттєво впливають на кримінально-правову матерію в сфері захисту прав журналістів (один запроваджує нову криміналізацію (відносно нову, про що буде зазначено далі), інший «удосконалює» (а чи дійсно є удосконалення, також ітиметься далі)).

Така стихійність спостерігається не тільки у цій сфері, але й у прийнятті інших надзвичайних новацій для національного кримінального права з яскравими нотками європейського досвіду, таких як кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб (після прийняття в 2013 р. норми двічі видозмінювалися та доповнювалися в 2014 та 2015 рр.) та інституту спеціальної конфіскації (запроваджений у 2013 р., потім один раз видозмінений у 2014 р. та тричі – за два місяці осені 2015 р.).

Європейський досвід значно впливає на національне законодавство, однак є підстави вбачати такі недоліки, як певна стихійність прийняття новацій, фрагментарність змін, непослідовність змін, невідповідність змін національній кримінально-правовій традиції. Це призводить до низької ефективності (за показниками правозастосування та оцінкою потерпілих), що продукує зневіру у гаран-

туванні державою реального, а не декларованого в тексті КК України захисту своїх прав.

Крім того, у разі вчинення злочину, склад якого передбачений ст. 171 КК України, у період із 21 листопада по 26 грудня 2013 р. (під час акцій періоду Євромайдану) можливе було закриття проваджень, застосування звільнення від покарання відповідно до прийнятого ВР України Закону «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 19 грудня 2013 р. Вже 16 січня цей Закон був доповнений, а 29 січня – скасований в частині щодо справ потерпілих-журналістів. Отже, прийнятий закон гуманістичної спрямованості протягом півтора місяця зазнає кардинальних змін – від прийняття до повного скасування [6; 7; 8].

Чи можна в такому разі говорити про стабільність, поступовість та зваженість дій законодавця? Чи сприяють вони ефективному правозастосуванню? Питання риторичне.

Таким чином, КК України містить наразі значну кількість статей у сфері захисту прав журналістів (табл. 1).

Наведені дані стосуються саме криміналізації. А який же вигляд має правозастосування (аналіз судової практики в сфері захисту прав журналістів за останні 4 роки¹)?

Інформація в ЄДРСР України щодо кримінальних справ із потерпілими журналістами (і щодо інших категорій потерпілих, імовірно, також) є хаотичною. Там, де система видає «Вирок суду», на жаль, часто прикріплена ухвала по справі. Часто посилання пошуку за визначеною статтею видають інформацію про вирок з інших складів злочинів (табл. 2).

Результатом аналізу наявних у ЄДРСР вироків стало виявлення певних традицій призначення покарання у разі вчинення злочинів, передбачених ст. 171, 345-1 та 347-1 КК України.

Стаття 171 КК України. Всі обвинувальні вирокі були винесені саме за ч. 1 ст. 171 КК України.

За 2 справами було винесено виправдовувальні вирокі: один – за ч. 2 ст. 171², а в іншому журналіст (оператор) не дотримався правил законного провадження своєї діяльності і обвинувачений сам дзвонив у поліцію для забезпечення недоторканності свого приватного життя.

¹ Із червня 2013 р. по червень 2017 р.

² Тривалість судового розгляду – 4 роки (через неодноразові експертизи та недоведеність складу злочину)

Таблиця 1

<p>У розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи» (Закон 2016 р.) ч. 2 ст. 163 <u>ст. 171</u></p>	<p>У розділі XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів» (Закон 2015 р.) ст. 345-1 ст. 347-1 ст. 348-1 ст. 349-1</p> <p>У розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» (Закон 2015 р.) ч. 2 ст. 375</p>
--	--

Стаття КК України	Кількість вироків
Ч. 2 ст. 163	0
Ст. 171	18 (із них 3 вироки по Одесі) Протяжність стадії судового розгляду, в середньому, від 2 років, а в разі спрощеного порядку – від 1 року
Ст. 345-1	3 (хоча за ЄДРСР нібито 7 вироків). Строки судового розгляду аналогічні, а в разі укладення угоди про примирення – значно менші, від 1 до 2 місяців.
Ст. 347-1	1 (у сукупності з ч.1 ст.171). За відповідними ухвалами знайдено дві справи, призначені до розгляду Ужгородським міськрайонним судом
Ст. 348-1	0
Ст. 349-1	0
Ч. 2 ст. 375	0

За 2 вироками мало місце звільнення від відбування покарання за амністією (2014 р).

За 3 вироками була укладена угода про примирення (з узгодженим покаранням).

В одній справі фігурували потерпілі журналісти зі студії «Савіка Шустера», а в двох справах було перешкоджання журналістам, задіяним у спільних проєктах ДПС та ЗМІ щодо попередження порушень ПДД (телепрограми «джеДАІ» та «Надзвичайні новини на ICTV»).

Поєднане з легкими тілесними ушкодженнями (ст. 125) – 5 вироків; або побоями (ст.126) – 2 вироки; або умисним пошкодженням майна (ст. 347-1) (вчинене жінкою-пенсіонеркою) – 1 вирок.

Санкція ч. 1 ст. 171 КК України передбачає *штраф до 50 нмдг (850 грн)*, арешт строком до 6 місяців, або *обмеження волі строком до 3 років*.

Аналіз призначеного покарання за 16 обвинувальними вироками виявив:

а) штраф – 15 вироків (510 грн – 2 вироки; 680 грн – 4 вироки; 850 грн – 9 вироків).

б) обмеження волі – 1 вирок (1 рік; звільнення з випробуванням строком на 1 рік) (особа мала судимість за ч. 4 ст. 296 КК України).

Таким чином, слід зробити проміжний висновок: за такий склад злочину невеликої тяжкості суди у більшості випадків призначають найменш суворе покарання у вигляді штрафу. Перехід до більш суворого покарання має місце лише за наявності загального рецидиву. Виправдовувальні вироки пов'язані з тим, що самі журналісти не цілком дотримуються правил ведення своєї професійної діяльності.

Стаття 345-1 («погроза або насильство») КК України. Санкція статті передбачає покарання у вигляді виправних робіт строком до 2 років, арештом строком до 6 місяців, обмеженням волі до 3 років, позбавленням волі до 3 років.

Із 3 обвинувальних вироків за кожним як «під копірку» призначено обмеження волі строком на 1 рік зі звільненням від відбування покарання з випробуванням строком на 1 рік.

Один із трьох вироків винесений щодо жінки.

Одна справа розглядалася за спрощеною процедурою, дві справи завершилися затвердженням угоди про примирення з узгодженим покаранням.

Отже, за такий склад злочину суди призначають ідентично по 1 року обмеження волі і застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Стаття 347-1 («умисне знищення або пошкодження майна») КК України. Санкція статті передбачає штраф у розмірі від 50 (850 грн) до 200 нмдг (3 400 грн), арешт строком до 6 місяців, обмеження волі строком до 5 років.

Особі (жінці-пенсіонерці) за сукупністю з ч. 1 ст. 171 (штраф 850 грн) та ч. 1 ст. 347-1 (штраф 935 грн) призначено 1 700 грн штрафу (умисно було пошкоджено пальто журналіста, від якого жінка майже відірвала рукав). У цій конкретній справі (умисне пошкодження майна журналіста у вигляді відіраного рукава від пальто) суд призначив штраф.

Таким чином, прийняті новели КК України в сфері захисту професійної діяльності журналістів мають ряд недоліків щодо обсягу криміналізації, а тому створюють складнощі для правозастосування, що ніяк не сприяє ефективному кримінально-правовому захисту прав журналістів.

Висновки. Поспіхом прийняті Закони про посилення та удосконалення захисту прав журналістів не відповідають вітчизняній кримінально-правовій традиції криміналізації; прийняті з порушенням правил юридичної техніки; мають вади з приводу дислокації статей за правилами об'єкту в розділах КК; мають суттєві вади в аспекті формулювання об'єктивної сторони складів злочинів; створюють ситуацію конкуренції кримінально-правових норм, шляхи подолання якої має шукати правозастосувач; не є раціональними з погляду вже наявного обсягу криміналізації та пеналізації такого роду діянь; не сприяє стабільності та наступності кримінально-правового регулювання як запоруки ефективного судочинства.

У подальших наукових пошуках доцільно зосередитися на детальнішій характеристиці прийнятих новел 2015 та 2016 рр. у сфері захисту професійної діяльності журналістів, зокрема на аналізі їх недоліків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкодження журналістській діяльності. URL: www.justinian.com.ua/article.php?id=2854.
2. Заяць І.С. Об'єктивні ознаки перешкодження законній професійній діяльності журналістів. URL: <http://foa58r.webwavecms.com/lib/foa58r/8ZAYAC-j9t76nim.pdf>.
3. Українські новини. URL: <https://ukranews.com/ua/news/482628-lyshe-odna-z-12-kryminalnykh-sprav-za-zlochyny-proty-zhurnalistiv-dokhodyt-do-sudu>.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів» від 14 травня 2015 р. № 421-19. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/421-19>.
5. Закон України «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 4 лютого 2016 року № 993-19. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993-19>.
6. Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 19 грудня 2013 р. № 712-18. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/712-18>.
7. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 16 січня 2014 р. № 731-18. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/731-18>.
8. Закон України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань» від 29 січня 2014 р. № 737-18. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/737-18>.